

Elżbieta A. Jurkowska
Uniwersytet w Białymstoku

Źródła konstrukcji fabularnych w *Sylorecie* Wacława Potockiego

Zapoznany dziś nieco utwór Wacława Potockiego *Syloret albo prawdziwy abrys po ciężkim straconych synów żalu im niespodziewańszego, tym większego smutnego ojca wesela. Starodawna z różnych greckich i łacińskich pisarzy wyjęta i polskim stylem nowo podana historia*¹ jest przykładem romansu „w tradycyjnym stylu”². Dominującą rolę odgrywają w nim rozbudowana fabuła, kształtujące budowę liczne, awanturyczne przygody bohaterów oraz niespodziewane zwroty akcji. Podgórski poeta wprowadza także do utworu uwagi moralne oraz liczne dygresje, choć na pierwszym planie rozgrywa się pasjonująca i zajmująca czytelnika akcja przygodowa. Siedemnastowieczny poeta zdawał sobie bowiem sprawę, że dzięki takiej konstrukcji dzieła, wprowadzeniu elementów egzotyki, sensacji, „nagromadzeniu niezwykłych zdarzeń”, może liczyć na „maksymalne zainteresowanie czytelnika, który lubuje się w takiej tematyce”³.

¹ W. Potocki, *Syloret...*, autograf Bibl. Jagiel., sygn. 132.

² J. S. Gruchała, *Wokół osiemnastowiecznych wydań dzieł Wacława Potockiego. Z dziejów sławy poety*, [w:] *Od średniowiecza ku współczesności. Prace ofiarowane Jerzemu Starnawskiemu w pięćdziesięciolecie doktoratu*, red. J. Okoń, Łódź 2000, s. 32.

³ K. Szuwalski, „Historia” i „romans” jako terminy genologiczne w świadomości literackiej Wacława Potockiego, „Pamiętnik Literacki” LXVII (1976) 4, s. 209.

Zajmująca fabuła romansowej opowieści Potockiego, która stanowi jej „fundament, duszę”⁴, została zbudowana z różnych literackich tradycji. W mozaikowym poemacie odnajdziemy liczne odniesienia do dzieł pisarzy antycznych, co podkreślał sam autor w tytule dzieła, pisząc, że jest „z różnych greckich i łacińskich pisarzy wyjęty”. Podgórski poeta wykorzystał przy konstruowaniu losów tytułowego bohatera i jego rodziny szereg konwencjonalnych motywów charakterystycznych dla tzw. epiki bohater-skiej, poematów heroicznym i romansowych. Kształtując i rozwijając fabułę, gruntownie odczytany w piśmiennictwie grecko-rzymskim poeta, dał upust swoim upodobaniom czytelniczym, zamiłowaniu do historii, literatury i filozofii antycznej⁵.

Wielowątkowa, wierszowana opowieść Potockiego dzieli się na dwie zasadnicze części tematyczne. Pierwszą wypełniają skomplikowane dzieje Syloreta i jego dzieci: Dauleta, Ksyfila i Fasceliny, drugą perypetie miłosne Eumenesa, syna Ksyfila i pergamońskiej królowny Teolindy, oraz Astynomy – Merope, zawierające elementy charakterystyczne dla antycznego romansu. Podgórski poeta oparł swoją wyrazistą historię na bogatym dorobku przeszłości. Śledząc losy bohaterów czytelnik ma wrażenie, że na kształt romansowego poematu „złożyły się całe literackie stulecia”⁶. Pierwszą pod względem tematycznym część utworu poety kształtują motywy zaczerpnięte m.in. z *Metamorfoz* Apulejusza, *Ifigenii w kraju Taurów* Eurypidesa czy *Heroid* Owidiusza⁷, którym chcemy w tym miejscu poświęcić uwagę.

⁴ Por. Arystoteles, *Poetyka*, przekł. H. Podbielski, Wrocław 2006, s. 23.

⁵ Por. Cz. Hernas, *Samotni poeci. Wacław Potocki*, [w:] idem, *Barok*, Warszawa 1980, s. 395.

⁶ R. Pollak, *Wstęp*, [w:] T. Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, Wrocław 1951, s. XVII.

⁷ Ze względu na ogromne rozmiary dzieła wskażemy tylko niektóre z zaadaptowanych motywów, które podgórski poeta wykorzystał dla snucia swej romansowej opowieści.

Treść trzech pierwszych części romansu Potockiego wzorowana jest na historii zaczerpniętej z księgi X *Metamorfoz* Apulejusza. W opowieści XVII-wiecznego poety owdowiały Syloret, obywatel Rodos, ojciec dorosłego syna Dauleta, poślubia piękną Arsynę. Z małżeństwa z nią rodzi mu się drugi potomek, Ksyfil. Młoda żona Syloreta zakochuje się w swoim pasierbie, który jednak odtrąca jej zaloty i, chcąc uniknąć zemsty macochy, ratuje się ucieczką z rodzinnego miasta. Przygotowaną dla niego uprzednio truciznę wypija młodszy brat. Arsyna, będąca w zmowie z podstępnyim sługą Hirpinem, oskarża Dauleta o nastawianie na swoją cześć i zabójstwo Ksyfila. Zrozpaczony ojciec przeklina pierworodnego syna, gdy zaś wychodzą na jaw oszustwa małżonki, wyrusza w świat na poszukiwanie potomka, zaś Arsyna z łęku przed karą odbiera sobie życie. W tym samym czasie przebudzony Ksyfil (zażyta trucizna nie była bowiem w istocie śmiertelna) również postanawia wyjechać na poszukiwania ojca i brata⁸.

Potocki, konstruując fabułę swojej opowieści, odwołał się do znanego literackiego motywu – miłości macochy do cnotliwego pasierba⁹ i konsekwencji tego występnego uczucia. Jedną z nich była ucieczka Dauleta z rodzinnego domu. Błąkający się po Morzu Egejskim młodzieniec, minąwszy Ilium i Hellespont z Bosforem, dopływa do Taurydy, gdzie zostaje wraz z przyjacielem wzięty w niewolę i jako cudzoziemiec, zgodnie z barbarzyńskim zwyczajem, ma być złożony w ofierze Dianie. Kapłanka bogini, „z grecka Fasceliną zwana”, dowiedziawszy się, że pojmano Greków, postanawia się z nimi zobaczyć. Młodzi opowiadają sobie nawzajem smutne dzieje, Daulet wspomina o nieszczę-

⁸ Warto zauważyć, że poeta z ogromną skrupulatnością i dbałością o wierność antycznemu pierwowzorowi przedstawia perypetie romansowych bohaterów.

⁹ Por. Apulejusz, *Metamorfozy, albo złoty osioł* (X, 2–12), Eurypides *Hippolitos*, Seneka *Fedra*, Heliodor *Etiopiki* (dzieje Knemona i jego macochy), Księga Rdzaju 39, 6–23 (Józef i żona Potifara), etc.

ściach, które spotkały go w rodzinnym Rodos, gdzie stał się niewinną ofiarą macochy, zaś Faselina opowiada, że została wychowana przez bezdzietną ciotkę w Sparcie, gdyż jej matka Cydyppe zmarła przy porodzie, a ojciec Syloret ożenił się powtórnie. Kapłanką Diany została po śmierci opiekunki, gdyż istniał zwyczaj, że na pamiątkę uratowania Ifigenii przez boginię:

Póki jej obraz będzie w Tauryce,
Co trzy lata, raz z Myken drugi z Sparty,
Do jej posyłać potrzeba świątnice Domu
dobrego panny nie bękarty.

(cz. IV, w. 426–429)¹⁰

Żaden ze spartańskich ojców nie chciał oddać swojej córki na kapłankę Diany, a ona była sierotą, więc król postanowił, że dla dobra kraju zostanie wysłana do Taurydy. Faselina pokazuje również Dauletowi pamiątki po matce i ojcowskie listy, które stają się decydującym dowodem ich pokrewieństwa. Dochodzi do rozpoznania rodzeństwa, które planuje wspólną ucieczkę z barbarzyńskiego kraju.

Opowiedziana przez Potockiego historia ma swoje źródło w tragedii Eurypidesa *Ifigenia w kraju Taurów*¹¹, traktującej o losach córki Agamemnona i Klitajmestry po tym, jak została w cudowny sposób uratowana przez Artemidę i przeniesiona z Aulidy do Taurydy. Inspiracja tym dramatem widoczna jest w scenie spotkania rodzeństwa, ich rozpoznania i ucieczki wraz z posągiem bogini z kraju Taurów. Podczas morskiej podróży ich statek zostaje jednak napadnięty przez piratów, a rodzeństwo rozdzielone. Dauletowi udaje się uwolnić z rąk korsarzy, natomiast Faselina, broniąc swojej czci, zabija „zbójców pryncypała”, gdy ten próbuje ją zgwałcić. Rozwścieczeni piraci postanawiają pomścić śmierć

¹⁰ W. Potocki, op. cit., k. 106.

¹¹ Por. Eurypides, *Ifigenia w kraju Taurów*, [w:] idem, *Tragedie*, przekł. J. Łanowski, Warszawa 2006, t. 2, s. 274–348.

przywódcy i planują karę dla dziewczyny. Dzięki cudownej ingerencji sił nadprzyrodzonych unika ona jednak pogryzienia przez psy molosskie oraz spalenia na stosie. Losy porwanej przez korsarzy Fasceliny przywodzą na pamięć te, które były udziałem Antii z *Opowieści efeskich* Ksenofonta¹², gdy została uprowadzona przez zbójców (ks. IV, 5–6).

Warto w tym miejscu podkreślić, że córka Syloreta okazuje się mężniejsza od swego brata, który biada i lamentuje nad jej losem i może być uznana za kolejny wizerunek, „wzór pani mężnej”¹³ – kobietę cnotliwą, wysoko ceniącą honor, nieobawiającą się śmierci:

Mężniejsza była Fascelis w tej dobie,
Śle do Dauleta Teutrę, niech nie wzdycha
I darmo zdrowia niech nie psuje sobie,
Da bóg, że się z tej niewoli wykicha.

(cz. IV [106] w. 1–4)¹⁴

Potocki przedstawia jeszcze wiele innych, niezwykłych perypetii, które przeżywają bohaterowie romansu. Wreszcie pierwsza pod względem tematycznym część utworu, pełna napięcia i awantur kończy się szczęśliwie – Syloret odnajduje swoje dzieci, by cieszyć się z nimi niezmałym szczęściem. Po odnalezieniu całej rodziny sędziwy ojciec opowiada potomkom dzieje swojej pierwszej miłości. Przebywając w Argos, w świątyni Junony ujrzał piękną Cydypnę, córkę Terpandera, księcia Lesbos. Mając jednak świadomość, że panny nie mogą rozmawiać w świątyni, uciekł się do fortelu i rzucił jej pod nogi owoc¹⁵ z wypisanym wierszykiem:

¹² Por. Ksenofont z Efezu, *Opowieści efeskie*, przekł. L. Rychlewska, Wrocław 2006.

¹³ Por. J. Kochanowski, *Wzór pań mężnych*, [w:] idem, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1955, t. 3.

¹⁴ W. Potocki, op. cit., k. 87.

¹⁵ W oktawie [19] Potocki nazywa owoc cytryną, zaś w [20] jabłkiem.

«Świadcę w jej w świętym kościele Junoną
Że będę twoją Sylorecie żoną».

(cz. VII [19] w. 7–8)¹⁶

Wiedział bowiem, że w momencie, gdy Cydyppe odczyta głośno w świątyni wypisane słowa, staną się one dla niej obowiązującym prawem, którego złamanie groziłoby zemstą obrażonej bogini.

Historię odnajdziemy m.in. w jednej z elegii Kallimacha. Zakochany w Cydyppe młodzieniec Akontios podrzucił w świątyni Artemidy jabłko z napisem: „Przysięgam poślubić Akontiosa”; Cydyppe odczytała napis na głos i jej słowa nabrały mocy przysięgi, w rezultacie wyszła za niego za mąż. Motyw ten podejmuje również Owidiusz w XX i XXI liście w *Heroidach*¹⁷.

Druga warstwa tematyczna *Syloreta* wyrasta w głównej mierze z *Etiopik* Heliodora i nosi szereg konwencjonalnych cech romansu, np. miłość od pierwszego wejrzenia, rozłąkę i liczne niebezpieczne przygody wystawiające na próbę wierność kochanków, fizyczne cierpienia spowodowane przez wielkie uczucie, pozorną śmierć, etc. Dzieło Fenicjanina z Emezy cieszyło się dużą popularnością, było chętnie czytane i naśladowane przez potomnych. Ślady jego lektury widoczne są także w poemacie romansowym Potockiego. Poeta, wzorując się na utworze Heliodora, w harmonijny sposób „zespolił dwa podstawowe składniki romansu antycznego, tj. szereg zajmujących przygód na lądach i morzach z przeżyciami miłosnymi dwojga urodziwych kochanków”¹⁸. Odwołując się do filozofii platońskiej, idealizuje uczucie, które połączyło młodych bohaterów. Podkreśla jednocześnie, że ich spotkanie i poznanie było możliwe dzięki boskiej ingerencji

¹⁶ W. Potocki, op. cit., k. 152.

¹⁷ Owidiusz, *Heroidy*, przekł. W. Markowska, Kraków 1986, s. 173–191. Poeta najprawdopodobniej zaczerpnął tę historię z dzieła Owidiusza, którego twórczość z pewnością nie była mu obca.

¹⁸ J. Krzyżanowski, *Romans humanistyczny*, [w:] idem, *Romans polski wieku XVI*, Warszawa 1962, s. 233.

(dochodzi do niego w Efezie, gdzie Eumenes został wysłany na nauki, a Astynoma – Merope przebywała w świątyni Diany). Bogowie opiekują się przez cały czas kochankami, ratują ich z licznych opresji, w marzeniach sennych dają nadzieję na szczęśliwe spotkanie.

Warto w tym miejscu dodać, że Potocki przejmuje pewne elementy ze wzorca wergilijskiego i zgodnie z tradycją epiki podkreśla, że zdarzenia rozgrywają się na dwóch równoległych płaszczyznach. Siły nadprzyrodzone uobecniają się w proroczych przepowiedniach, starożytni bogowie i Fortuna ingerują w losy bohaterów, projektują je i zmieniają. Dualizm świata poeta interpretuje w duchu neostoickim – wprowadzone elementy cudowności podporządkowane zostają wyrokom Najwyższego Bytu. „Chrześcijaństwo dodaje do pogańskich poglądów akt zaufania do Boga, który chce bezpiecznie doprowadzić człowieka do bram zbawienia. Opatrzność bierze w opiekę każdego, indywidualnego człowieka i obdarza go łaską w walce ze złym losem oraz w staraniu o cnotę”¹⁹. Dlatego bohaterowie mogą oczekiwać ostatecznego zwycięstwa nad niestałym losem, trudami, jakie spotykają na swojej drodze i, choć jest to bardzo trudne do osiągnięcia, mogą odnieść zwycięstwo nad przeciwnościami.

Tak też dzieje się w przypadku młodych bohaterów *Syloreta* – po wielu przygodach, dzięki ingerencji bogów i pomocy wiernych sług, spotykają się i rozpoznają, a ich romans kończy się małżeństwem.

Warto także podkreślić, że bohaterowie utworu są charakteryzowani poprzez własne postawy i słowa. Ujawniają w nich swoje przekonania, poglądy, pragnienia. Autor w monologach postaci akcentuje także ich przeżycia, emocje i uczucia. Reprezentują też one pewne typy bohaterów, np. Daulet odznacza się wspaniałymi cnotami: męstwem, wstrzemięźliwością, mądrością:

¹⁹ E. Lasocińska, *Cnota i występki*, [w:] eadem, „Cnota sama z mądrością jest naszym żywotem” *Stoickie pojęcie cnoty w poezji polskiej XVII wieku*, Warszawa 2003, s. 102.

Równego zgoła nie miał sobie ni w czym
 W rozumie, w męstwie, w odwadze i w sile,
 Do tego biegiłość w dziele miał myśliwczem
 Z najlichszym człkiem obchodził się mile.

(cz. V [18] w. 1–4)²⁰

Astynoma – Merope jest przykładem wiernej kochanki, dbającej o czystość i niewinność, która woli raczej umrzeć, niż złamać przysięgę złożoną Eumenesowi i „zhańbić się” małżeństwem z innym mężczyzną:

Lecz gdy Fortuna nie chciała inaczej
 Sama się wydrę, sam się dobędę,
 Pocziwą śmiercią umrę dzisiaj raczej
 I złem dziesięćkroć gorszego pozbędę.

(cz. X [24] w. 1–4)²¹

zaś Arsyna, druga żona Syloreta, jawi się jako kobieta rozwiązła, nie panująca nad swymi żądzami i zdolna do niegodnych czynów:

Sprośna wilczyca, pasierb się jej uda [...]
 Długo nań dybie, wszeteczna popuda.

(cz. I [23] w. 2, 4)²²

Bohaterowie romansu Potockiego przemierzają, niczym mityczny Odyseusz, dalekie i często egzotyczne kraje, swobodnie poruszają się w przestrzeniach geograficzno-fantastycznych (przebywają m.in. w Grecji, Egipcie, na Bliskim Wchodzie, zhel-lenizowanym od czasów Aleksandra Macedońskiego, jak również np. w krainie, której mieszkańcy żywią się mitycznym lotosem). Owo mieszanie się fikcji literackiej z rzeczywistością topograficzną dowodzi z jednej strony płynności granicy między tym, co realne a irracjonalne, z drugiej zaś traktowania kultury

²⁰ W. Potocki, op. cit., k. 97.

²¹ Ibidem, k. 203.

²² Ibidem, k. 5.

i historii antycznej jako własnego dziedzictwa i źródła motywów.

Wacław Potocki wprowadza do swego romansu również szereg wątków pobocznych, epizodycznych, a także postaci związanych w mniejszym lub większym stopniu z głównymi bohaterami utworu. Zachowują one pewną samodzielność, autonomię, choć równocześnie wiążą się z całością fabuły. Nierzadko mają swoje źródła w piśmiennictwie antycznym. Można w tym miejscu wspomnieć np. historię Bardesanesa, który za namową stryja stara się o względy Astynomy – Merope. Gdy okazuje się, że był to jedynie podstęp krewnego, mający na celu pozostanie dziewczyny na palmirskim dworze i doprowadzenie do spotkania zaginionych kochanków, Bardesanes postanawia wstąpić do zakonu i:

Tam się udawszy do matematyki
Najsławniejszym był wkrótce astrologiem,
To o nim piszą między Chaldejczyki:
«Na koniec złotem pogardziwszy drogiem
Wszedł między tamte święte pustelniki,
Którym kłękają ludzie równo z bogiem
I pisał królów babilońskich dzieła;
To mu fortuna krzywdę uczynieła».

(cz. XV [129] w. 1–8)²³

W historii tego bohatera można dopatrywać się podobieństwa do losów Bardesanesa, syryjskiego gnostyka, filozofa i poety, o którym wspomina Euzebiusz z Cezarei w *Historii kościelnej* (IV, 30), charakteryzując go m.in. jako „męża znakomitego i wielkiego znawcę języka syryjskiego” oraz tego, który „należał dawniej do szkoły Walentyna, ale poznał się na niej i rozprawił się z większą częścią urojonych jej mrzonek, tak że sam był przekonany, iż dotarł do czystej prawdy”²⁴.

²³ Loco citato, k. 318.

²⁴ Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna. O męczennikach palestyńskich*, przekł. A. Lisiecki, Kraków 1993, s. 190.

Potocki wprowadza do romansu także liczne dygresje dotyczące np. dziejów rodów władców, których spotykają w czasie swych peregrynacji bohaterowie wierszowanego poematu czy niezwykłych, legendarnych podań. Odwołuje się wówczas często do historii znanych z *Dziejów* Herodota (np. opowieść o tym, jak „końskim rzeniem Daryjusz obrany” został królem perskim), *Roczników* Tacyta (np. opowieść o tym, jak się „dziedziczką Radamistus składa” po tym, gdy wywołał na dworze swego wuja Mitrydatesa bunt, zamknął go w obłączeniu i po zawarciu rozejmu zabił) czy *Historii naturalnej* Pliniusza (np. niesamowita opowieść o tym, jak „konsul wielkiego, Awijola, Rzymu” przyszedł powtórnie do życia, gdy był na stosie pogrzebnym). Nieliczne, przytoczone w tym miejscu przykłady stanowią również dowód wysokiej kultury czytelniczej podgórskiego poety. Możemy również zaobserwować, jak fikcyjne wydarzenia ze świata przedstawionego stają się pretekstem do zaprezentowania wiedzy i erudycji historycznej. Wszak na kartach *Syloreta* raz po raz fikcja spleta się z rzeczywistością²⁵.

Warto zastanowić się, czy rzeczywiście Waclaw Potocki mógł znać wszystkie ze wspomnianych dzieł. Być może jednak korzystał z jakiegoś zbioru apoftegmatów, które przecież w dobie baroku stanowiły pseudoerudycyjny materiał pomocny np. kaznodziejom. Na taką możliwość ich wykorzystania zwracał uwagę np. Bienasz Budny pisząc, że „po «wbiciu w pamięć» powieści zebranych w zbiorze” mówca (ale i szerszej pisarz) „będzie miał «rozmaite przykłady i racje ku poparciu i przyozdobieniu swej rzeczy»”²⁶. Zagadnienie to jest z pewnością ważne oraz interesujące i zasługuje na dalsze, pogłębione badania.

²⁵ Można tu wspomnieć choćby o ufundowaniu przez synów Syloreta Kolosa Rodyjskiego.

²⁶ T. Michałowska, *Apoftegmat*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej*, pod red. eadem, Wrocław 1998, s. 46.

W *Sylorecie* Potockiego można również zauważyć związki z *Jerozolimą wyzwoloną* Tassa. Podgórski poeta, niewątpliwie pozostający pod urokiem tłumaczenia Piotra Kochanowskiego²⁷, dostrzegł, że z wielkiej nowożytnej kompozycji można zaczerpnąć równie wiele wzorów, co ze świata grecko-rzymskiego i biblijnego. Inspiracje *Gofredem* są widoczne głównie w sposobie obrazowania, frazeologii i układzie wersyfikacyjnym *Syloreta*. W tym miejscu chcielibyśmy wspomnieć tylko o niektórych.

„Terminowanie”, za pośrednictwem translacji Kochanowskiego, w szkole poetyckiej Tassa widoczne jest w opisach krajobrazu, wrażliwości na piękno wschodów i zachodów słońca czy też konstrukcjach stylistycznych monologów bohaterów *Syloreta* (można w tym miejscu wskazać choćby na rozbudowane i często ekspresyjne rozmowy Dauleta z Bogiem)

Podobnie jak Kochanowski w przekładzie Tassa, Wacław Potocki starał się przybliżyć swoje dzieło, stworzone na kanwie starożytnych opowieści, szlacheckiemu odbiorcy za pomocą techniki adaptacyjnej. Odwoływał się więc do pojęć bliskich współczesnemu życiu i światu, przywoływał m.in. szczegóły z polskiego uzbrojenia, ubioru, obyczaju (np. Daulet na znak dostojęstwa wojskowego otrzymuje buławę, Syloret zostaje wysłany na legację w „Rzeczypospolitej sprawach”, rycerze walczą przy pomocy szabli i muszkietów, bohaterowie romansu noszą ciżmy, żupany i szuby, a na dworze można spotkać marszałka, starostę, podskarbiego i ochmistrza).

Polski poeta przywoływał również koloryt rodzimej ziemi, ukazując zamiłowanie do swojszczyzny, np.

Nie ujdzie strumyk dziesiątego kroku
Od swego źródła, aż go drugi wspiera,
Aż dalej trzeci przybywa mu z boku,
Aż strumyk szumi i brzegi rozbiera,

²⁷ J. Zaręba, *Przekład „Jerozolimy wyzwolonej” Tassa w romansach wierszowanych Wacława Potockiego*, [w:] *W kręgu „Gofreda” i „Orlanda”. Księga pamiątkowa Sesji Naukowej Piotra Kochanowskiego (w Krakowie, w dniach 4–6 kwietnia 1967 r.)*, Wrocław 1970, s. 223.

Aż bystra Wisła z onego potoku,
 Promy i szkuty nosi, mosty zbiera;
 Wszystkie rzek polskich połączwszy tytuły,
 Zbożem bałtyckie ładuje gondy²⁸.

Można w tym miejscu zauważyć także pewne podobieństwo do *Flisa* Sebastiana Fabiana Klonowica, który w zasadniczej części swego utworu przedstawił podróż flisaków Wisłą z Warszawy do Gdańska. Poemat Klonowica jest, podobnie jak *Syloret* Potockiego, pełen odwołań literackich – już w dedykacji do pierwszego wydania utworu zostaje postawiony znak równości między spławianiem zboża tratwami a tułaczkami antycznych bohaterów, Odyseusza, Eneasza, Argonautów. Flis zostaje również w utworze XVI-wiecznego poety poddany alegorycznej interpretacji i odczytany jako parabola życia ludzkiego. Podobną perspektywę interpretacyjną można zaproponować dla *Syloreta*. W zakończeniu romansu Potocki zauważa, że:

Co morzu wicher, to fortuna świata,
 Ale każdy człek sam sobie Eolem.
 Nigdy pokoju rozum nasz nie ma tu,
 Zawsze się trzęsie i wodą i polem,
 Nie ma wytchnienia od żądze kieratu.

(cz. XV [131] w. 1–5)²⁹

Poeta sięga po prastarą alegorię *peregrinatio vitae*, realizowaną w poezji i filozofii europejskiej w różnych sceneriach przestrzennych. Pisząc o trudach egzystencji ludzkiej, poeta wykorzystuje popularny topos życia jako żeglugi. W wyobrażeniu powraca neo-stoicka koncepcja Fortuny, która przyrównana do wichru, okazuje się być siłą wprowadzającą niepokój i niepewność. Człowiek płynący po morzu świata nigdy nie jest wolny od namiętności, afektów i żądz, które próbują go zwieść z drogi do obranego celu.

²⁸ W. Potocki, op. cit., k. 33.

²⁹ Ibidem, op. cit., k. 319.

Rozumny sternik jednak, mimo licznych czyhających nań niebezpieczeństw, kierując się cnotą i zachowując prawo boskie, może spokojnie dotrzeć do kresu swej podróży:

Gdzie już żeglować nie będziem po wtóre,
Gdzie, kto uwiązał okręt za żywota,
Jakim towarem ładowną miał fore.
Jeśli drwa z słomą jego wiozła flota,
Skoro się siarką ocean zagore,
Wieczystym ogniem spłonie, lecz kto złota
Nabrał, któremu nic ogień nie szkodzi,
Wiecznie zachowa i towar i łodzi.

(cz. XV [136] w. 1–8)³⁰

Kończąc swój utwór Potocki przywołuje poetycki obraz łodzi żywota ludzkiego, od której ładunku zależy kres jego podróży do wiecznego portu. W *Sylorezie* bez trudu można dostrzec ewokowane przez tradycję chrześcijańską cele peregrynacji ziemskiej człowieka. Potocki podkreśla, że ludzkie życie jest żeglugą po wzburzonych falach morza-życia, gdzie czyhają na żeglarza skały i wiry w postaci afektów i namiętności, które mogą go pochłonąć lub z obranego kierunku odciągnąć. Kresem podróży jest dopłynięcie do portu swego przeznaczenia, w tradycji biblijnej – życia wiecznego.

Ślady lektury i recepcji *Jerozolimy wyzwolonej* widoczne są w zastosowaniu podobnej formy wersyfikacyjnej. Potocki opanował do perfekcji użycie oktawy w zwrotce złożonej z 11-zgłoskowców o rymach układanych abababcc. Polski poeta zdecydował się na jedną z form najtrudniejszych, jaką jest oktawa. Posługiwał się nią konsekwentnie i swobodnie oraz, jak się wydaje, nie bez przyjemności. Niejednokrotnie swoją różnorodnością i doбором rymów oktawy Potockiego przewyższają te stworzone przez jego wybitnego poprzednika.

³⁰ Ibidem.

Jak słusznie zauważył Jan Zaręba, taki układ wersyfikacyjny „nadaje wierszom poety konieczną zwięzłość, bo w zamkniętym kształcie domaga się zawarcia jakiejś całości treściowej”³¹. Użycie tej formy stroficznej wymagało od autora *Syloreta* dużej dyscypliny w prowadzeniu narracji, gdyż całość treściowa musiała się zamknąć w jednostce stroficznej i syntaktycznej.

Źródeł konstrukcji fabularnych XVII-wiecznego utworu należy szukać przede wszystkim w dorobku pisarzy antycznych, dla których Potocki żywił osobisty kult, nie zapominając jednocześnie o wpływie na jego twórczość spolszczonych wielkich epickich dzieł Tassa i Ariosta. Poeta wzorując się na utworach literackich poprzedników, czerpiąc z nich motywy, powtarzając schematy fabularne, dostosowywał je do potrzeb współczesnego czytelnika. Przetwarzał, wprowadzał rodzimy koloryt, elementy z polskiego życia i krajobrazu.

Warto także zauważyć, że poeta snując opowieść o losach Syloreta i jego rodziny, wykorzystał rozmaite modele fabularne znane z nowożytnej nowelistyki. Poszukując literackich wzorów dla wierszowanego romansu o hybrydycznej fabule, możemy znaleźć nawiązania do obiegowych układów zdarzeń. Podgórski poeta, stosując poetykę imitacji i adaptacji, swobodnie sięgał po typowe, europejskie struktury fabularne. Dokonywał ich selekcji, kontaminacji, reinterpretacji. Przyglądając się światu przedstawionemu w romansie możemy wyodrębnić takie schematy fabularne jak model fabuły epickiej budującej, heroicznej, idealizującej, bajkowo-fantastycznej³².

Analizując barokowy styl romansu możemy m.in. zwrócić uwagę na źródła, które wpłynęły na ukształtowanie osobowości twórczej Potockiego oraz na zainteresowania współczesnych poecie czytelników. Podjęte i omawiane tu zagadnienie niewąt-

³¹ J. Zaręba, op. cit., s. 229.

³² Kwestia ta zostanie rozwinięta w przygotowywanym wstępie do edycji krytycznej dzieła.

pliwie wymaga jeszcze dalszych, wnikliwych badań, a niniejsza praca jest jedynie wskazaniem na potrzebę zajęcia się tą problematyką.

The Sources of Fabular Constructions in *Syloret* by Wacław Potocki

Summary

The author discusses the literary sources of Potocki's *Syloret*, a poem based – as the author points out – on “different Greek and Latin writers”. The source material used by the poet includes the ancient authors and the Polish adaptations of Italian romances, e.g. those by Tasso and Ariosto. In *Syloret* Potocki exploited their dominant themes and motives, using the techniques of adaptation and imitation.

Bibliografia

- Apulejusz, *Metamorfozy, albo Złoty Osioł*, przekł. E. Jędrkiewicz, Warszawa 1998.
- Arystoteles, *Poetyka*, przekł. H. Podbielski, Wrocław 2006.
- Eurypides, *Ifigenia w kraju Taurów*, [w:] idem, *Tragedie*, przekł. J. Łanowski, t. 2, Warszawa 2006.
- Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna. O męczennikach Palestyńskich*, przekł. A. Lisiecki, Kraków 1993.
- Gruchała J. S., *Wokół osiemnastowiecznych wydań dzieł Wacława Potockiego. Z dziejów sławy poety*, [w:] *Od średniowiecza ku współczesności. Prace ofiarowane Jerzemu Starnawskiemu w pięćdziesięciolecie doktoratu*, red. J. Okoń, Łódź 2000.
- Heliodor, *Opowieść etiopska o Theagenesie i Charikleji*, przekł. S. Dworacki, Poznań 2000.
- Hernas Cz., *Samotni poeci. Wacław Potocki*, [w:] idem, *Barok*, Warszawa 1980.
- Kochanowski J., *Wzór pań mężnych*, [w:] idem, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1955, t. 3.

- Krzyżanowski J., *Romans polski wieku XVI*, Warszawa 1962.
- Ksenofont z Efezu, *Opowieści efeskie, czyli o miłości Habrokomesa i Antii*, przekł. L. Rychlewska, Wrocław 2006.
- Lasocińska E., „Cnota sama z mądrością jest naszym żywotem” *Stoickie pojęcie cnoty w poezji polskiej XVII wieku*, Warszawa 2003.
- Owidiusz, *Heroidy*, przekł. W. Markowska, Kraków 1986.
- Pollak R., *Wstęp*, [w:] T. Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, Wrocław 1951.
- Potocki W., *Syloret...*, autograf Bibl. Jagiel., sygn. 132.
- Seneka, *Fedra*, przekł. A. Świderkówna, Wrocław 1959.
- Słownik literatury staropolskiej*, pod red. T. Michałowskiej, Wrocław 1998.
- Szuwański K., „Historia” i „romans” jako terminy genologiczne w świadomości literackiej Wacława Potockiego, „Pamiętnik Literacki” LXVII (1976) 4.
- Zaręba Jan, *Przekład „Jerozolimy wyzwolonej” Tassa w romansach wierszowanych Wacława Potockiego*, [w:] W kręgu „Gofreda” i „Orlanda”. *Księga pamiątkowa Sesji Naukowej Piotra Kochanowskiego (w Krakowie, w dniach 4–6 kwietnia 1967 r.)*, Wrocław 1970.

Nota o autorce

Elżbieta A. Jurkowska, dr, asystent w Zakładzie Literatury Antycznej i Staropolskiej Uniwersytetu w Białymstoku. Interesuje się romansopisarstwem staropolskim, edytorstwem naukowym literatury staropolskiej oraz związkami poezji współczesnej z tradycją dawną i malarstwem.